

MIGRACIJE SA ISTOČNOJADRANSKE OBALE U VENECIJU (15.-18. st.)

Lovorka ČORALIĆ

Hrvatski institut za povijest, HR-10000 Zagreb, Opatička 10

IZVLEČEK

V uvodu so na kratko podani dosednji rezultati zgodovinopisja pri preučevanju problematike migracij z vzhodnojadranske obale v Benetke. Kot glavni arhivski fond za preučevanje navedene problematike so izpostavljeni viri iz Državnega arhiva v Benetkah. Po posameznih etapah je prikazana pogostnost prekomorskih migracij, katerih intenzivnost je bila povezana z vojno-političnimi razmerami obravnavanega časa v jugovzhodni Evropi. Poudarjeno je, da je največ priseljencev prihajalo z območja vzhodnojadranske obale, ki je bila tedaj v sestavi Beneške republike (Istra, Dalmacija, Albanija). Prikazano je vsakodnevno življenje in delo izseljencev v njihovih poklicih in mestu bivanja kakor tudi obstoj bratovščine sv. Jurija in Tripuna - vodeče ustanove njihovega združevanja in ohranjanja domovinske identitete. Z navajanjem ohranjenih sledov slovanske toponomastike v Benetkah je dan poudarek številčnosti in pomembnosti slovanskih izseljeniških skupin v Benetkah.

Ključne besede: izseljevanje, Slovani, Benetke, beneška Istra, Dalmacija

IZVORI I LITERATURA

Problematika migracija, prisutnosti, djelovanja i svakodnevnog života iseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji višeslojno je istraživačko pitanje koje se može promatrati kroz vrijeme dugog povijesnog trajanja. Tijekom istraživačkog rada u Veneciji nastojala sam uvidom u raznovrsne arhivske i bibliotečne fondove tamošnjih znanstvenih ustanova (Archivio di Stato di Venezia, Archivio Curia Patriarcale, Archivio di Scuola Dalmata dei Ss. Giorgio e Trifone, biblioteke Marciana, Querini-Stampalia, Fondazione Giorgio Cini) koristiti onu vrstu građe koja razmatranje čini cjelovitijim. Kako bi iscrpnija raščlamba svih aspekata prekojadranskih iseljavanja i života iseljeničkih skupina iziskivala znatno veći opseg, ovdje ću u najopćenitijim crtama predstaviti temeljne značajke prisustva i djelovanja doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji od 15. do 18. stoljeća. U radu je prvenstveno korištena građa iz Državnoga arhiva u Veneciji (oporuke - *Notarile testamenti*), na osnovu koje je rekonstruiran odgovor na temeljna istraživačka pitanja.

Premda su u historiografijama s obje strane jadranske

obale nastale mnoge sinteze i pojedinačni radovi u kojima se razmatra politička, upravna, ekonomska i kulturno-umjetnička povezanost Venecije i istočnog Jadrana tijekom niza stoljeća njihovog usporednog povijesnog razvoja, problem migracija i prisutstva doseljenika istočnojadranske obale u Veneciji rijetko se pronalazi kao zasebno obrađena cjelina. Tako primjerice, u hrvatskoj historiografiji navedena tema nije obrađena sintetski, iako je u brojnim pojedinačnim radovima koji obrađuju različite aspekte povezanosti između dvije jadranske obale moguće pronaći niz vrijednih podataka o djelovanju iseljenika u Veneciji (Bajić-Žarko; Čoljak; Krekić; Lučić; Mitić; Šunjić; Zaninović; Čoralić, 1993a, 1993b, 1993c, 1994a, 1994b, 1995, 1996a, 1996b).

U talijanskoj historiografiji brojni se podaci bilježe u sintezama o društvenoj i kulturnoj povijesti Venecije, pri čemu se redovito radi o sažetom prikazivanju prisustva Slavena u Veneciji u sklopu širih razmatranja nazočnosti iseljeničkih skupina iz jugoistočne Europe. (Perocco-Salvadori, 741, 746-769, 771-772, 788-791; Fedalto, 1980, 522-523; Fedalto, 1984, 262; Concina) Najviše podataka o prisutnosti doseljenika sa područja mletačkog dominija na istočnoj obali Jadrana u Veneciji,

Sl. 1: Doseljenica s otoka Cresa u Veneciji u svojoj karakterističkoj odjeći (Grevembroch, 1981).

Fig. 1: An immigrant to Venice from the island of Cres in her characteristic clothing.

Sl. 2: Furlanska doseljenica u Veneciji (Grevembroch, 1981).

Fig. 2: A Friuli immigrant in Venice.

INTENZITET ISELJAVANJA KROZ STOLJEĆA

posebice u razdoblju od 15. do 18. st., sadržano je u sintezama i pojedinačnim radovima o bratovštini slaven-skih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji (današnji naziv: Scola Dalmata dei Ss. Giorgio e Trifone).¹

Naposljetku, u historiografiji je znatno bolje obrađen aspekt prisutnosti i djelovanja istaknutih prekojadranskih umjetnika (Andrija Schiavone, Matej Ponzoni Pončun, Federiko Benković, Ivan Duknović, Petar Nakić) i majstora (staklari na Muranu) te gotovo anonimnih književnih stvaralaca (tzv. Schiavoni u književnosti Venecije), koji su dio svoga života i rada proveli obogaćujući kulturnu baštinu grada na lagunama.²

Prisutnost doseljenika sa istočnoga Jadrana u Veneciji može se s obzirom na intenzitet useljavanja i učestalost spominjanja u izvorima podijeliti na više etapa. U razdoblju do 15. st. useljavanje je neznatno te se u notarskim spisima bilježi tek pokoji doseljenik slaven-skog podrijetla. Početkom 15. st. intenzitet useljavanja stanovnika sa istočnojadranske obale naglo raste, te dostiže vrhunac u drugoj polovici 15. st., a visok intenzitet zadržava i tijekom prve polovice 16. st. Razloge ovako naglom, za doseljenike iz ostalih dijelova Europe nezabilježenom useljavanju u Veneciju, potrebno je prvenstveno tražiti u sve složenijoj političkoj situaciji na Balkanu i hrvatskim zemljama. Šira područja europsko-

1 Böhm; Palluchini-Perocco; Perocco; Gramigna-Perissa, 38-39; Luković. Nezaobilazna literatura za proučavanje prošlosti Bratovštine je njena godišnja publikacija *Scuola Dalmata dei Ss. Giorgio e Trifone* (Venezia, 1/1966. - 29/1995).

2 O prisutnosti umjetnika sa istočnojadranske obale u Veneciji postoji niz sinteza i pojedinačnih djela. Vidi najvažnije: Prijatelj, 1952, 1956, 1970; Fisković; Zecchin; Zorić.

ga jugoistoka tada postupno podpadaju pod tursku vlast. Padom Bosne 1463. godine otvara se put za turski prodor u dubinu Hrvatske i u zaleđe Dalmacije, te su od druge polovice 15. st. na području mletačkih posjeda u Dalmaciji zapaženi sve opasniji turski prodori. Padom velikog broja vojnih utvrda i gradova u zaleđu tijekom prve polovice 15. st. dalmatinski gradovi postaju neposredno ugroženi, a njihov je teritorij sveden na uski obalno-otočki pojas sa otežanim uvjetima za trgovinu i promet sa zaleđem. Nastupa polagan proces ekonomskog opadanja priobalnih gradova, te se brojni žitelji, pritisnuti stalnom ratnom opasnošću i ekonomskom ugroženosti, odlučuju uputiti preko Jadrana i u novoj sredini, posebno Veneciji, potražiti bolje uvjete egzistencije. Neki odlaze privremeno, obavljajući ondje razne poduzetničke poslove (brodarstvo, trgovina), najčešće su bez obitelji i obično se kasnije vraćaju u domovinu. Veći dio doseljenika, napose onih skromnijih ekonomskih mogućnosti, trajno ostaje u gradu na lagunama. Ondje sklapaju nove obitelji, pronalaze sigurno zaposlenje i s vremenom se potpuno uklapaju u životno svakodnevije nove sredine. Intenzitet njihova iseljavanja raste usporedo sa sve zaoštrenijom situacijom u zemlji, te će stoga u razdoblju najjačih turskih prodora u dubinu hrvatskog prostora, useljavanja u Veneciju dostići svoj vrhunac. Potkraj 16. st. intenzitet useljavanja postupno opada, da bi se izraziti pad nastavio tijekom idućih desetljeća te sve do kraja Mletačke Republike. U tom periodu ratovi postupno jenjavaju, smiruje se opća politička situacija i nalaze nove mogućnosti gospodarskog razvoja. U 18. st. stoga opada iseljavanje žitelja nižeg društvenog statusa, dok istodobno raste učestalost prisutstva predstavnika bogatih građanskih obitelji koje svoj ekonomski procvat nalaze upravo u sve razgranatijem poslovanju sa gradovima zapadne obale Jadrana, prije svega sa Venecijom (Čoralić, 1993a, 41-42).

Jedna od karakteristika demografskog razvoja iseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji je njihova relativno brza asimilacija. Činjenica je da skupine iseljenika, ma koliko bile brojne i učestale, već u trećoj ili najdalje četvrtoj generaciji gube svijest o domovinskom podrijetlu i potpuno se venetiziraju. Brzoj asimilaciji doprinosila je srodnost mletačke sredine s njihovim matičnim područjem, velegrađsko obilježje grada na lagunama, istovjetno vjersko ozračje (katoličanstvo), kao i neki drugi - asimilaciji pogodni čimbenici (poznavanje mletačkog dijalekta, pripadnost istoj državnoj zajednici, izmješanost s ostalim etničkim skupinama i dr.). Zanimljivo je da se svijest o pripadnosti izrazitije očuvala kod potomaka onih skupina useljenika koje su u Veneciju pristigle u razdoblju najintenzivnijih migracija na zapadnojadransku obalu. Njihova izrazita brojnost - koja ih je isticala i među ostalim etničkim useljeničkim skupinama - doprinosila je jačoj međusobnoj povezanosti iseljenika te je samim time bilo moguće da se svijest o podrijetlu prenese i očuva u prvim sljedećim

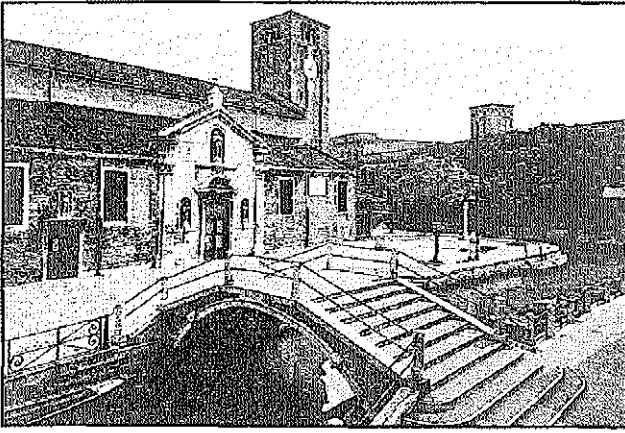
generacijama. U kasnije doba, kada iseljenički val opada, homogenost iseljeničstva slabi te je proces asimilacije mnogo brži nego u prethodnom razdoblju.

PODRIJETLO ISELJENIKA

Prilikom raščlambe strukture iseljenika sa istočnojadranske obale prema njihovoj užoj domovinskoj ili regionalnoj pripadnosti, potrebno je napomenuti kako za dio njih nije moguće utvrditi pobliže mjesto podrijetla. Naime, za nemali broj iseljenika se koriste općenita imena, najčešće prema zemljopisnoj odrednici Schiavonia (de Schiavonia, de Sclavonia, Schiavone, Schiavone, Schiavon), koja je upućivala da je njihovo podrijetlo kontinentalni dio istočnojadranske obale. Isto tako, za doseljenike iz Istre, Dalmacije i Bosne koriste se oznake de Dalmazia, Dalmata, Dalmatinus odnosno de Istria, Istriano, Istrianus, te nazivi de Bossina, Bossniaco i slično.

Rašlamba podrijetla doseljenika prema konkretnim onodbnim državnim i regionalnim cjelinama pokazuje da je uvjerljivo najveći dio pristigao s područja mletačkih stečevina na istočnojadranskoj obali. Riječ je o prostoru koji se danas najvećim dijelom nalazi u sastavu Republike Hrvatske, Republike Slovenije i u crnogorskom priobalju. Iz Istre - najsjevernijeg prekojadranskog teritorija u sastavu Serenissime doseljava ukupno 3,2 posto od ukupnog broja istočnojadranskih doseljenika. Najviše ih je iz Kopra, Pirana i Pule, dok se većina ostalih istarskih gradova spominje u manjem broju primjera (Buzet, Umag, Rovinj, Labin, Momjan, Poreč, Vižinada). Mnogo je veći broj doseljenika pristigao iz teritorijalno najprostranije mletačke stečevine Dalmacije (45 posto) (Čoralić, 1993b, 1996a). Prvenstvo pritom ima Zadar - glavni grad i vodeće gospodarsko središte pokrajine, kojega sa znatno manjim brojem iseljenika sljede ostala veća dalmatinska središta (Split, Šibenik, Trogir, Omiš, Makarska) i otoci (Rab, Pag, Hvar, Brač, Korčula, Vis). Ostali gradovi (i uže regije) spominju se sa tek pokojim pojedinačnim primjerom (Vrana, Novigrad Zadarski, Klis, Kaštela, Omiš, Makarsko primorje, Obrovac, Osor, Poljica, Skradin). Razdioba iseljenika prema gradovima Mletačke Albanije pokazuje slične omjere (ukupno 31,2 posto istočnojadranskih doseljenika). Tako je iz glavnog grada pokrajine - Kotora - zabilježeno najviše iseljenika u ukupnom omjeru svih gradova istočnojadranske obale. Nemali broj iseljenika (ali manje u odnosu na Kotor) potječe iz Prčanja, Perasta, Dobrote, Risna, Bara, Budve, Herceg-Novoga te iz autonomne općine Paštrovići.

Sa područja neodvisne Dubrovačke Republike tijekom svih stoljeća prisutan je u Veneciji velik broj trajno ili privremeno iseljenih građana (6,6 posto). Najviše ih dolazi iz Dubrovnika, ali je određen broj useljenika podrijetlom i iz manjih mjesta u sastavu Republike sv. Vlaha (Ston, poluotok Pelješac, Župa Dubrovačka, Elafitski otoci i dr.) (Čoralić, 1994b).

Sl. 3: Crkva S. Niccolò dei Mendicoli u predjelu Dorsoduro. U ovu su se zonu uglavnom doseljavali ribari i pomorci, među njima i brojni sa istočnojadranske obale.

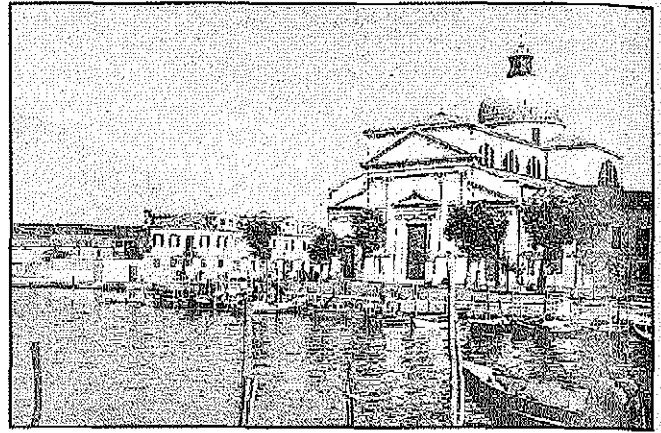
Fig. 3: Church of S. Nicolò dei Mendicoli in Dorsoduro residential quarter. This district was inhabited mainly by fishermen and seamen, many of which came from the eastern Adriatic coast.

Prostorni raspon područja koje objedinjuje mletačke doseljenike iz Kraljevine Hrvatske i Slavonije prilično je velik i zahvaća nekoliko regionalnih cjelina (Slavonija, Zagreb i okolica, Lika i Krbava, Primorje, dio dalmatinskoga zaleđa i današnje Bosne). Najviše je iseljenika iz primorskih gradova Senja i Rijeke, nedalekog Modruša te iz Zagreba i Požege.³

Naposljetku, s područja onodobnog Bosanskog Kraljevstva zabilježen je tek manji broj doseljenika označen prema gradovima iz kojih potječu (1,5 posto). Izrijeком se nešto više spominje Krupa, dok se Jajce, Kreševo i Sana navode pojedinačno (Čoralić, 1993c).

ZANIMANJA

Zanimanja iseljenika sa istočnog Jadrana u Veneciji prvenstveno su bila usmjerena na djelatnosti koje su tradicionalne u njihovim matičnim krajevima. Brojni iseljenici su nafazili sigurno zaposlenje u skverovima državnog arsenala, gdje se uvijek osjećala potreba za umješnim drvodjelskim majstorima, graditeljima brodova, tesarima, izrađivačima jedara, vesala i brodske opreme, te vještim pomorcima - običnim mornarima, veslačima, kormilarima i kapetanima. Neki su pomorci ostajali izvan državne službe, baveći se samostalnom brodarskom djelatnošću. Posjedovali su manja plovila (brodiće i gondole) s kojima su sudjelovali u prijevozu ljudi i robe uzduž kanala i Lagune. Neki su se priključivali samostalnim brodograditeljima, radili u privatnim

Sl. 4: Pročelje nekadašnje mletačke katedrale S. Pietro di Castello. U ulicama pored katedrale bio je naseljen najveći dio slavenskih doseljenika u Veneciji.

Fig. 4: Facade of the former S. Pietro di Castello cathedral. In the streets along it lived the majority of the Slav immigrants to Venice.

skverovima te nakon nekog vremena otvarali vlastite radionice za popravak i izgradnju brodova. Uz ovu, brojčano veliku skupinu pomoraca, u Veneciji su živjeli i brojni kapetani, vlasnici i paroni brodova, kojima grad na lagunama najčešće nije bio mjestom stalnog boravka. Veneciju su pohodili i brojni trgovački poduzetnici (poglavito Bokelji i Dubrovčani), koji su dovozili i prodavali poljoprivredno-stočarske proizvode dalmatinskog zaleđa i balkanskih zemalja. Oni su činili gospodarski najimućniji sloj, a njihove su bogate darovnice slavenskoj bratovštini u Veneciji svjedočile o postojanju identiteta prekojadranskih iseljeničkih skupina. Posebno su se izdvajali hrvatski brodari i trgovci iz Boke, čije su istaknute pomorske obitelji (Dabinović, Florio, Đurović, Ivanović, Kamenarović, Lazzari, Luković, Marović, Radimiri, Tripković, Verona, Zbutega i dr.), pokoljenjima održavale učestale trgovačke i kulturne veze između gradova istočne i zapadne jadranske obale. Brojni iseljenici su se bavili raznim obrtima (obučari, krojači, podstrigači, bojadisari sukna, tkalci, prelci, užari, krznari, škrinjari, pekari, brijači, kuhari, svjećari, oružari i dr.) te sitnotrgovačkim poslovanjem (kramari, vlasnici manjih trgovačkih radnji). Ove su djelatnosti redovito bile brojnije ljudstvom i donosile manje prihode te su njihovi nosioci pripadali srednjem i nižem društvenom sloju (pučanima). U tu, brojčano najveću skupinu stanovništva Venecije, ubrajao se pretežit dio iseljenika sa istočnojadranske obale.

³ S područja Hrvatske i Slavonije potječe 6 posto od ukupnog zbira prekojadranskih doseljenika u Veneciju.

MJESTA STANOVANJA

Značajan čimbenik objedinjavanja iseljenika bilo je mjesto njihova stanovanja. U mletačkim se izvorima dijelovi grada imenuju predjelom (*sestiere*) i župom (*confinio*, *contrada*). Doseljenici sa istočnog Jadrana najčešće se spominju kao žitelji istočnog gradskog predjela Castello. Smješten je uz dugačku i za pristajanje brodova najpogodniju mletačku obalu koja je - po najviše po hrvatskim iseljenicima - nazvana u onodobnim pisanim izvorima Riva od Hrvatov (Riva degli Schiavoni). U ovom se predjelu nalazi arsenal, tada zasigurno vodeći vojno-pomorski kompleks na Sredozemlju, mjesto zapošljavanja tisuće iseljenika s prekojadranskih prostora, a u sru predjela osnovana je i njihova bratovština sv. Jurja i Tripuna. Na osnovu notarskih spisa (oporuke) moguće je približno izračunati postotni udio slavenskih doseljenika u Castellu. Prema uzorku 21-og obrađenog notara (ukupno 5269 oporuka) vidljivo je da slavenski doseljenici čine oko 1/10 stanovništva (661 oporuka ili 12,55%). Budući da oni nisu svoje oporuke pisali češće od drugih stanovnika ovog predjela, vjerojatno je da taj broj odražava i njihovu zastupljenost u ukupnom stanovništvu. Na žalost, prvi popisi stanovništva predjela Castello potječu tek iz prve polovine XVI. stoljeća (1540. godine), kada je u njemu živjelo 23611 stanovnika. Stoga se može pretpostavljati da se broj slavenskih doseljenika u Castellu (poglavito u župi s. Pietro di Castello) kretao između dvije i tri tisuće stanovnika (približno 10%). Osim u središnjoj župi, iseljenici se često spominju i kao žitelji ostalih župa predjela Castello (s. Provolo, s. Giovanni in Bragora, s. Giovanni Novo, s. Maria Formosa, s. Antonin, s. Trinità i dr.). Iako ni približno toliko učestalo, iseljenike sa istočnog Jadrana izvori bilježe i u središnjem gradskom predjelu s. Marco. Ovdje je poglavito riječ o doseljenicima koji su dolazili sa nemletačkih područja (Dubrovačka Republika, Hrvatsko Primorje itd.), a od župa u kojima obitavaju najčešće se navode s. Moisè, s. Fantin, s. Salvatore, s. Vitale, s. Maurizio, s. Luca, s. Giuliano, s. Maria del Zobenigo i dr. Nešto manje od predjela s. Marco prisutni su u strukturi mjesta stanovanja iseljenika predjeli Cannaregio (poglavito župe s. Canciano, s. Sofia, ss. Ermagora e Fortunato, s. Geremia, s. Marziale i dr.) i Dorsoduro (župe s. Pantalon, ss. Gervasio e Protasio, s. Barnaba, s. Agnesa, s. Gregorio, s. Angelo Raffaele i dr.), dok su u preostala dva mletačka predjela (s. Polo, s. Croce), Slaveni zabilježeni znatno rjeđe. Izvan samog grada, doseljenici sa istočnog Jadrana zabilježeni su i na otocima Lagune. Najveći broj obitava na ribarskom otoku Chioggi; dio ih

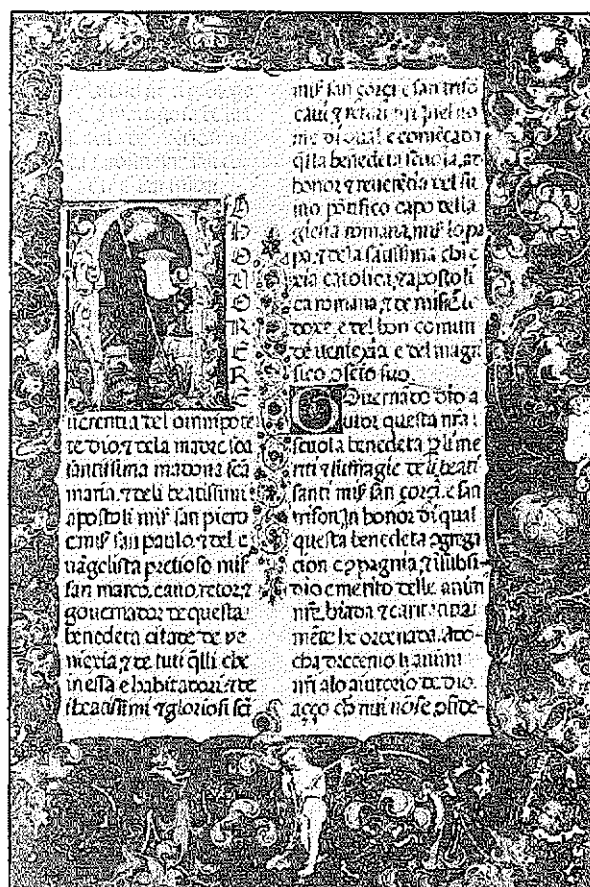
se (neki i vrlo uspješno) zapošljava u staklarskom obrtu na Muranu, dok su ostali spomenuti kao žitelji otoka Giudecca, Lido, Burano i dr.

TRAGOVİ SLAVENSKE TOPONOMASTIKE U VENECIJI

Nazočnost iseljenika sa istočnog Jadrana u Mlecima trajno je zabilježena kroz stoljetnu memoriju grada, nazivlja ulica, dvorova, prolaza, mostova i drugih javnih gradskih prostora s kojima su u vrijeme njihova nastanka bili mnogostruko povezani. Većina takvih objekata smještena je u predjelu Castello. Već na Rivi od Hrvatov (nasuprot hotela Danieli Excelsior), na kamenoj ploči za privez brodova, nalazi se natpis koji svjedoči kako je taj dio obale namijenjen pristajanju brodara s otoka Hvara i Braća (FINE DI STAZION DEI ABITANTI DELLA BRAZZA E DI LESINA) (Zaninovic). U susjednim ulicama i prolazima svoje su proizvode izlagali i prodavali trgovci, posebno iz Dalmacije i Istre. Po raši (rassia), grubom suknu koje se uvozilo iz hrvatskoga zaleđa, nazvana je jedna od tamošnjih manjih ulica. U dubini predjela, poglavito prema stolnoj crkvi s. Pietro di Castello, nalaze se ulice i dvorišta koja imenima svjedoče o slavenskom podrijetlu negdašnjeg stanovništva (Calle Schiavona, Calle Schiavoncina, Corte Schiavona). Ovdje se nalazio i dvor koji je ime dobio po bivšem vlasniku, Hvaraninu Petru (Corte Pietro di Lesina). Uz kanal Fondamenta degli Schiavoni i Calle dei Furlani nalazila se crkva sv. Ivana od Hrama (s. Zuane del Tempio), poznatija kao crkva sv. Ivana od Furlana (s. Zuane dei Furlani), ujedno i prvo sjedište slavenske bratovštine u Mlecima. U predjelu Dorsoduro, nedaleko od crkve Madonna dei Carmini nalazi se Corte i Calle dei Ragusei, spomen na nekada brojnu koloniju dubrovačkih trgovaca. U središnjem predjelu s. Marco, u blizini crkve s. Luca nalazi se Calle delle schiavine koja je dobila ime po vunenom ogrtaču schiavina, karakterističnom dijelu odjeće slavenskih useljenika (Tassini, 499, 537, 585-587; Vitali, 345-346; Čoralic, 1993a, 74-76).

Grb i simbol Bratovštine - sv. Juraj koji ubija zmaja - čest je reljefni motiv na brojnim kućama uzduž Castella i ujedno znak da su u njima nekada vjerojatno obitavali pripadnici ove udruge. Osim lika sv. Jurja, na zidovima tamošnjih kuća zabilježen je i reljef s likom sv. Jeronima, također jednog od službenih zaštitnika Bratovštine. Naposljetku, od javnih objekata koji su svoje ime stekli po nekom od istaknutijih iseljenika, potrebno je spomenuti i most smješten na središnjem mjestu otoka Murano (uz Fondamenta dei vetrai), nazvan po svojedobno čuvenom staklarskom majstoru, Splićaninu Jurju Ballarinu (Ponte Ballarin).⁴

4 O glasovitoj muranskoj staklarskoj obitelji Ballarin vidi: Zecchin I, 202-205.; Zecchin II, 159-167; Zecchin III, 59-62, 203-204, 358-361.

Sl. 5: Početna stranica statuta slavenske bratovštine u Veneciji (1455. god.) (Perocco, 1964).

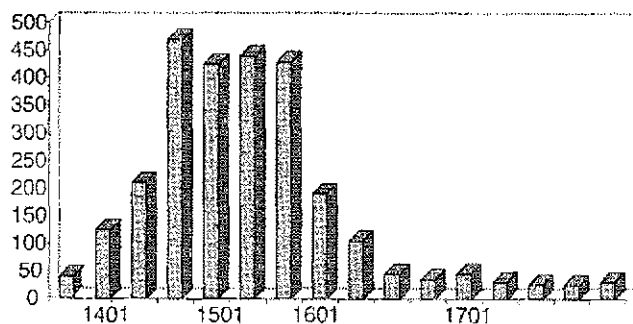
Fig. 5: Page 1 of the statute of the Slav Brotherhood in Venice (1455).

BRATOVŠTINA SLAVENSKIH ISELJENIKA SV. JURJA I TRIPUNA

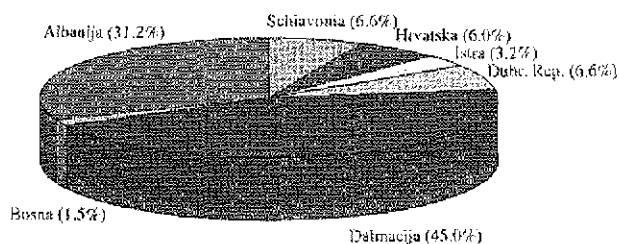
Mletačke bratovštine bile su važan čimbenik okupljanja svekolikog žiteljstva gradskih predjela i župa, ali i sredstvo kojim je središnja vlast nadzirala društvena gibanja u gradu te u određene vidove javnog života ravnopravno uključivala najveći dio stanovništva - pučane. Mletačke su se bratovštine prema svom bogatstvu, ugledu i broju članova dijelile na Velike (Scuole grandi) i Male (Scuole piccole). Najviše je bilo Malih bratovština, ustrojenih na osnovi istovjetne profesionalne djelatnosti članova, prema etničkom podrijetlu (nacionalne bratovštine) te isključivo poradi štovanja sveca zaštitnika (marijanske bratovštine). Od nacionalnih bratovština izdvajaju se albanska (s. Maurizio), grčka (s. Zorzi dei Greci) te bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna (Scuola degli Schiavoni, Scuola dei ss. Giorgio e Trifone, Scuola del nazione illirica, Scuola Dalmata). Osnovana je 24.III.1451. i službeno priznata odlukom Vijeća desetorice 19.V. iste godine. U prvom stoljeću po osnutku je

imala sjedište u crkvi sv. Ivana od Hrama (Furlanska crkva), gdje je imala četiri grobnice za pokop bratima i jedan oltar za služenje misa. Članovi bratovštine mogli su biti svi doseljenici s istočnojadranske obale, a glavninu su činili žitelji sa mletačkih stečevina. Brojem članova, zastupljenošću u vodećim tijelima udruge te visinom materijalne potpore i darovnicama, izdvajali su se hrvatski doseljenici iz Boke. Njima se pripisuje i poticaj kod mletačkih vlasti koji je doveo do službenog priznanja udruge, a po glavnom kotorskom svecu (sv. Tripun), Bratovština je dobila svoje ime. Bratovština je zarana stekla značajnu podršku i priznanje istaknutih crkvenih uglednika. Vec 1464. godine kardinal Bessarion, istaknuti bizantski humanist i zagovaratelj protuturskih ratova, podjeljuje Bratovštini indulgencije, koje se odnose na blagdane sv. Jurja, sv. Tripuna, sv. Jeronima, Presvetog Tijela Kristova i na prvu nedjelju nakon Uzašašća Blažene Djevice Marije. Godine 1502. zabilježena je darovnica zapovjednika mletačke ratne momarice Paola Valaressa, koji Bratovštini poklanja vrijednu relikviju sv. Jurja, do tada vlasništvo jeruzalemskog patrijarha. Iste je godine novu indulgenciju udruzi darovao apostolski legat Angelo Leonini, biskup Tivolija. Odnosila se na oltar sv. Jurja, a njome se podjeljivao oprost vjernicima koji na dan sv. Jurja, sv. Tripuna sv. Jeronima, sv. Ivana Krstitelja te svake druge nedjelje u mjesecu pohode spomenuti oltar i iskažu štovanje zaštitniku Bratovštine.

U prvoj polovici XVI. stoljeća Bratovština je sve češće dolazila u sukobe s predstojnikom crkve sv. Ivana od Hrama. Kako je brojnost članova Bratovštine upravo u tim godinama dostigla svoj vrhunac, praćen iznimnom gospodarskom moći udruge, odlučeno je da se podigne novo sjedište i crkva. Godine 1551. podignuti su, neposredno uz crkvu sv. Ivana od Hrama i uz kanal Fondamenta degli Schiavoni, novo sjedište i crkva. Crkva je sagrađena u stilu kasne mletačke renesanse, a tvorac nacrta bio je ugledni protomajstor arsenala Giovanni de Zan. Tijekom prve polovice XVI. stoljeća nastaje umjetnički najvrijedniji ukras Bratovštine - ciklus slika mletačkog renesansnog majstora Vettorea Carpaccia s prizorima iz života sv. Jurja (sv. Juraj ubija zmaja, trijumf sv. Jurja, sv. Juraj pokrštava žitelje libijskog grada Selenel), sv. Tripuna (čudo sv. Tripuna), sv. Jeronima (sv. Jeronim dovodi lava u samostan, smrt sv. Jeronima), sv. Mateja (poziv sv. Mateja) i sv. Augustina (vizija sv. Augustina). Carpacciova djela i danas se nalaze u Bratovštini, ukrašavajući prizemlje njenog sjedišta. Najvažniji kodeks koji se čuva u sjedištu Bratovštine je Statut (Mariogola), koji osim svoje umjetničke vrijednosti (srebreni reljef na koricama, brojne minijature), ima iznimnu važnost za proučavanje prvih početaka i razvoja udruge. Statut je potvrđen odlukom Vijeća desetorice 1455. godine i sadrži 53 osnovna članka (kapitula) i 12 dodatnih, koji predstavljaju odluke Velikog vijeća donesene od 1456. do 1497. godine. Sadrži pravila o ustrojstvu i osnovnim zadaćama Bratovštine, službama i načinu izbora poje-

Prilog 1: Trend useljavanja doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciju prema oporukama (15.-18. st.).

Prilog 2: Iseljenici sa istočnojadranske obale u Veneciji prema pokrajinskom podrijetlu.

dnih dužnosnika te općim pravima i obvezama članova (Luković; Perocco; Palluchini-Perocco).

ZAKLJUČAK

Zaključujući ovaj kratak pregled povijesti iseljavanja i nazočnosti doseljenika podrijetlom sa istočnojadranske obale u Veneciji tijekom dugog povijesnog razdoblja od 15. do 18. st., moguće je istaknuti kako je zajednica iseljenika sa istočnojadranske obale imala važnu ulogu u svekolikim vidovima mletačkoga svakodnevlja. Poglavito je njihova brojnost bila izražena u vrijeme ratnih stradanja jugoistočne Europe, kada velik prostor potpada pod vlast turskog osvajača. Najveći broj iseljenika dolazi s prostora mletačkih stečevina na istočnom Jadranu (Istra, Dalmacija, Albanija), a svoje zaposlenje pronalaze poglavito u brojnim pomorskim, obrtničkim i trgovačkim zanimanjima. Istovremeno je, ratnim nedaćama usprkos, trajala i živa razmjena umjetničkih ideja, te su u grad na lagunama dospjevali i brojni umjetnici, doprinoseći time snažnoj kulturnoj povezanosti dviju obala. Svjedočanstvo brojčano velike nazočnosti prekojadranskih iseljenika u Veneciji su i danas sačuvani toponomastički tragovi te postojanje bratovštine sv. Jurja i Tripuna - vodećeg čimbenika okupljanja i čuvanja domovinskog identiteta iseljeničkih skupina.

MIGRATIONS FROM THE EASTERN ADRIATIC COAST TO VENICE (15th-18th cent.)

Lovorka ČORALIĆ

The Croatian Institute for History, HR-10000 Zagreb, Opatička 10

SUMMARY

Researching the problem of migration, the presence and activities of the immigrants from the eastern Adriatic coast in Venice in the period from 15th -18th cent. is based on original material from the Venetian archives and libraries (Archivio di Stato di Venezia, Archivio Curia Patriarchale, Archivio di Scuola Dalmata dei Ss. Giorgio e Trifone, libraries Marciana, Querini-Stampalia, Fondazione Giorgio Cini), and especially the wills (Notarile testamenti) from the State Archives. The problem presented in historiography is not dealt with as a private monographic unit despite numerous existing studies and pieces of work (mainly Croatian and Italian historiographies) which contain a lot of data on life and activities of the immigrants from the eastern Adriatic in Venice.

The process of migration across the Adriatic started very early, but it reached its peak in the second half of 15th cent. and during 16th cent. due to the Turkish conquering of the south-eastern Europe. The major part of the population left the occupied and devastated area and migrated to the safe western Adriatic coast. The data on the origin of the immigrants shows that the majority came from the area of Venetian territorial possessions in the eastern Adriatic (Venetian Istria, Dalmatia and Albania), whereas a smaller number of emigrants (except people from Dubrovnik) come from the Kingdom of Croatia and Slavonia and current Slovenia and Bosnia. When speaking about towns, the emigrants from Kotor, Perast, Prcanj, Zadar, Split, Šibenik, Trogir, Dubrovnik, Hvar and Brač are the most numerous. The occupations of the emigrants were more or less associated with traditional lines in their home towns (shipping, ship-building, crafts, trade). According to their property and business, most immigrants belonged to the middle and lower classes (townspeople).

In the meantime there were many artists and masters of different skills present, such as builders, sculpturers, stone-cutters, artists, jewellers, glass-manufacturers, who made a significant contribution to Venetian cultural heritage with their life and creativity.

One of the leading factors of their integration was where they lived, especially their accommodation in the eastern

part of the town called *Castello*, where numerous traces can be found even today (names of the streets, squares, passages). They provide evidence of the once numerous presence of the immigration group from the eastern Adriatic.

The brotherhood of St. George and Tripun (founded in 1451), known as *Scuola degli Schiavoni*, *Scuola dei ss. Giorgio e Trifone*, *Scuola del nazione illirica*, *Scuola Dalmata* etc., was a special institution where the immigrants gathered and expressed their national consciousness. Its peak was reached in the second half of the 15th and 16th cent., when the most precious decoration of the institution was created - a cycle of pictures painted by a Venetian renaissance master *Vettore Carpaccio* with presentations from life of saints-protectors of the brotherhood.

Bearing in mind the information given on immigration across the Adriatic in the period from the 15th to 18th cent. it can be concluded that the immigrants from various parts of the eastern Adriatic coast and inland presented one of the strongest and most effective migration groups in Venice.

Key words: emigration, Slavs, Venice, Venetian Istria, Dalmatia

LITERATURA

- Bajić-Žarko, N. (1993-1994):** Prilog proučavanju pomorsko-trgovačkih veza Splita i Venecije u 18. stoljeću. *Adrias*. Zbornik Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu, Split, 4-5, 121-145.
- Böhm, O. (1905):** L'église St. Georges des Esclavons à Venise et les peintures de V. Carpaccio. Florence.
- Concina, E. (1989):** La Venezia nell'età moderna. Venezia.
- Čolak, N. (1985, 1993):** Hrvatski pomorski registri (Regesti marittimi croati) 1-2. Padova.
- Čoralić, L. (1991):** Doseljenici iz Požege u Veneciji u XV. i XVI. stoljeću. *Osječki zbornik*, Osijek, 21, 87-98.
- Čoralić, L. (1993a):** Prisutnost doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 26, 39-78.
- Čoralić, L. (1993b):** Zadrani u Veneciji od XIV do XVIII stoljeća. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar, 35, 63-119.
- Čoralić, L. (1993c):** Prilozi poznavanju prisutnosti i djelovanja doseljenika iz Bosne u Veneciji od XIV. do XVII. stoljeća. *Historijski zbornik*, Zagreb, 46 (1), 31-60.
- Čoralić, L. (1994a):** Bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 27, 43-57.
- Čoralić, L. (1994b):** Dubrovčani u Veneciji od XIII do XVIII stoljeća. *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, Dubrovnik, 32, 15-57.
- Čoralić, L. (1995):** Hrvati u Chioggi od 15. do 18. stoljeća. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 28, 71-83.
- Čoralić, L. (1996a):** Splićani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća. U: Božić-Bužančić zbornik. Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Danice Božić-Bužančić, Grada i prilozi za povijest Dalmacije, Split, 12, 109-156.
- Čoralić, L. (1996b):** Zagrepčani u Veneciji u XV. i XVI. stoljeću. U: Iz starog i novog Zagreba 7. Zagreb, 19-34.
- Fedalto, G. (1980):** Stranieri a Venezia e a Padova. Storia della cultura Veneta, Vicenza III/1.
- Fedalto, G. (1984):** Stranieri a Venezia e a Padova 1550-1700. Storia della cultura Veneta, Vicenza IV/2.
- Fisković, C. (1956):** Hrvatski umjetnici u Mlecima. *Mogućnosti*, Split III, 1, 1-25.
- Gramigna, S. - Perissa, A. (1981):** Scuole di arti, maestri e devozione a Venezia. Venezia.
- Grevembroch, G. (1981):** Gli abiti veneziani di quasi ogni età ... Venezia.
- Krekić, B. (1990):** Mlečani u Dubrovniku i Dubrovčani u Mlecima kao vlasnici nekretnina u XIV stoljeću. *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, Dubrovnik, 28, 7-40.
- Lučić, J. (1991):** Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Venecije u XIII. stoljeću. U: *Dubrovačke teme*. Zagreb, 413-444.
- Luković, N. (1957):** Bratovština bokeljskih pomoraca sv. Dorda i Tripuna u Mlecima. *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, Kotor, 6, 33-43.
- Mitić, I. (1976):** Prilog proučavanju odnosa Dubrovnika i Venecije u XVII i XVIII stoljeću. *Analiz Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, Dubrovnik, 13-14, 117-141.
- Palluchini, R. - Perocco, G. (1961):** I teleri di Carpaccio nella Scuola di San Giorgio degli Schiavoni. Venezia.
- Perocco, G. (1964):** Carpaccio nella Scuola di San Giorgio degli Schiavoni. Venezia.
- Perocco, G. - Salvadori, A. (1976):** Civiltà di Venezia 2. Venezia.
- Prijatelj, K. (1952):** Federiko Benković. Zagreb.
- Prijatelj, K. (1956):** Andrija Medulić. Split.
- Prijatelj, K. (1970):** Matej Ponzone-Pončun. Split.
- Šunjić, M. (1961):** Prilozi za istoriju bosansko-venecijanskih odnosa 1420-1463. *Historijski zbornik*, Zagreb, 14, 119-145.
- Tassini, G. (1990):** Curiosità Veneziane. Venezia.
- Vitali, A. (1992):** La moda a Venezia attraverso i secoli. *Lessico ragionato*. Venezia.
- Zaninović, M. (1976):** Zapisi o Hvaru i Veneciji. *Hvarski zbornik*, Hvar, 4, 197-202.
- Zecchin, L. (1987-1990):** Vetro e vetrai di Murano, I-III. Venezia.
- Zorić, M. (1992):** Književni dodiri hrvatsko-talijanski. Split.